

Summary:

Volkova L.A., Kushniruk Y.S. WAYS OF MANAGEMENT OF ECOLOGICAL RISK FOR CHANGE OF A CONDITION OF AN ENVIRONMENT.

Ecological and geographical research of Rivne region was carried out. The actuality of this work is urgent, taking into consideration the catastrophic state of the environment. Scientific novelty lies in creating of a regional scheme, which extends the existing similar procedures of a complex assessment of ecological state of the area according to risk factors. The theoretical value of this research work is that it can be a basis for the development of procedures of universal complex ecological and geographical assessment of other regions of Ukraine.

УДК 581.9 (477.8)

Йосип СВИНКО, Петро ДЕМ'ЯНЧУК

НОВОВІЯВЛЕНІ МІСЦЕЗРОСТАННЯ ЛУНАРІЇ ОЖИВАЮЧОЇ (*LUNARIA REDIVIVA* L.) НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

Флора Західного Поділля надзвичайно багата й різноманітна. Займаючи проміжне положення між Західною і Східною Європою, вона об'єднує в собі відповідно західноєвропейські та східноєвропейські елементи. У її складі багато реліктових й ендемічних видів. Тут проходить східна межа поширення багатьох середньоевропейських, у тому числі й карпатських видів [6]. Особливу наукову і практичну цінність серед цих представників мають реліктові і ендемічні рослини, які заслуговують ретельного вивчення й охорони.

Релікти і деякі ендеміки є древніми генетичними комбінаціями – цінним генофондом дикої флори. Детальна біологічна інформація про ці види, їх екологічну характеристику та географічне поширення має першочергове значення при дослідженні історії виникнення і формування флористичних комплексів, виявлення флорогенетичних зв'язків, при вивченні процесів видоутворення в окремих систематичних групах. Релікти і ендеміки є своєрідними акумулятори різноманітної біогеографічної інформації, а тому можуть бути використані в якості прототипів для моделювання біогеографічних умов часу їх виникнення і ключем для екологічного прогнозування можливих змін цих умов під впливом антропогенних чинників [10]. А отже, виявлення, інвентаризація, картування поширення кожного з реліктових і ендемічних видів є одним з першочергових завдань ботаніків, географів та екологів.

За останні десятиріччя, у цьому відношенні, зроблено чимало, про що свідчать цілий ряд монографій [1,2,3,5] та наукових статей [4,10,11,12 та ін.], у яких на основі усесторонніх ботаніко-географічних, еколого-ценотичних і популяційних досліджень, складено конспекти флор окремих природних районів, заповідних територій, уточнено та описано ареали поширення багатьох рідкісних видів рослин, розроблено наукові основи їх охорони тощо.

На території Західного Поділля за даними згаданих авторів зростає біля 120 видів рослин занесених до Червоної книги України. В їх числі є ряд гірських видів карпатського типу, що свідчить про спорідненість у минулому природних умов Західного Поділля й Карпат. Особливо це стосується Західно-Подільського горбогір'я (Опілля), яке є перехідною зоною або ландшафтним екотоном між цими двома фізико-географічними областями. Однією з характерних рослин цього перехідного регіону є лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva* L.) – рідкісний третинний релікт широколистяних лісів Європи.

Лунарія оживаюча відноситься до родини Капустяних (*Brassicaceae*) і є середньо-східноєвропейським видом, який є рідкісним для Центральної і Південно-Східної Європи, а тому в більшості європейських країн охороняється (зокрема, в Прибалтійських країнах, Молдові, Словаччині, Польщі, Франції, Україні та ін.) [3].

На Україні зустрічається в Карпатах і дуже рідко в рівнинній частині на заході

Лісостепу. У "Флорі УРСР" [8] та інших наукових джерелах [2,3,5] для Заходу України наводиться всього 12-15 місцезнаходжень. Більшість із них 30-50 річної і більше давності.

На території Західного Поділля достеменно відомі місцезнаходження в околицях с. Підгородище на північних схилах г. Камули (Пустомитівський район), в урочищі Бакоцинський ліс (Жидачівський район), в околицях м. Львова, а також в кількох місцях на Товтровому кряжі та Вороняках. Культивується в ботанічних садах.

Нами в 2003 – 2004 р.р. під час польових експедиційних досліджень у Придністров'ї виявлено чотири нових місцезростань даного виду (рис. 1), не описаних в літературі. Їх опис подаємо нижче.

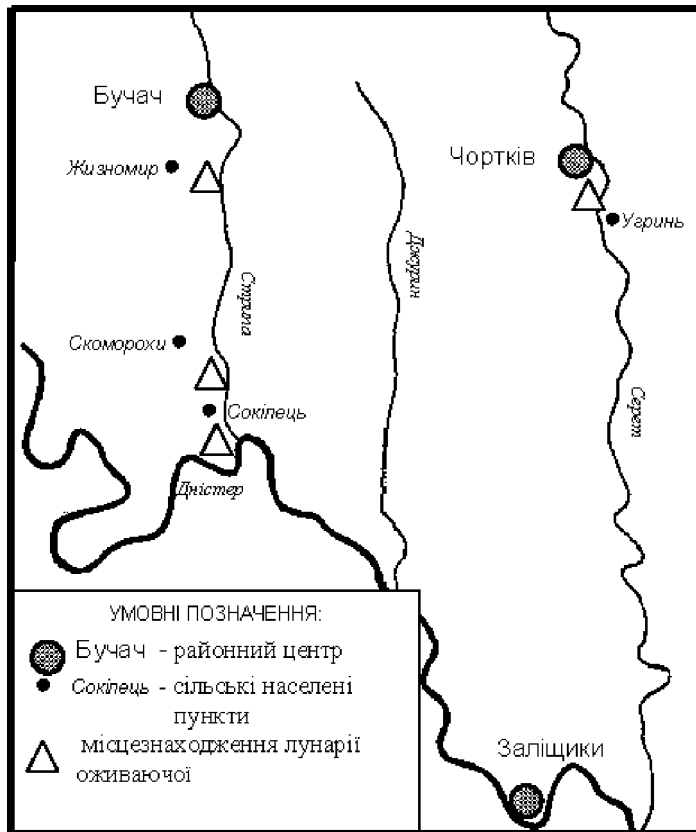

Рис. 1. Схема розташування ново виявлених місць зростання лунарії оживаючої (*Lunaria rediviva* L.)

Місцезростання 1. Знаходиться в південно-східній околиці с. Сокілець (Бучацький район) у підліску грабового лісу в привершинній частині правого схилу (північної експозиції) долини р. Стрипи вздовж підніжжя травертинової скелі, яка є геологічною пам'яткою природи місцевого значення "Монастирська скеля" (урочище "Язловець").

У травертиновій скелі, яка сягає 8-10 м, на висоті приблизно 4 м є вузький вхід у печеру, у якій, за розповідями старожилів, жили монахи. Згодом, поруч зі скелею, вони збудували монастир. На сьогодні збереглися лише рештки фундаменту цієї споруди.

Приблизно у 1360 р. на травертиновій скелі було збудовано дерев'яну церкву Покрови Божої Матері. У кінці ХХ ст. дерев'яні стіни, дах і купол церкви покрито бляхою, лише в самому низу ззовні видно стародавні дерев'яні конструкції. В церкві є старовинний іконостас. Біля неї – старий монастирський цвинтар. Недалеко від храму знаходиться давня мурована капличка; з отвору в її підлозі тече цілюща джерельна вода

[7].

Виявлена тут популяція лунарії оживаючої займає площу в декілька десятків метрів квадратних і знаходиться в доброму стані. Щільність зростання особин місцями досягає 10-15 особ./м², а висота окремих з них - 1 м і більше (рис. 2).

Нижче по схилу виявлено ще одну рідкісну з цінними лікарськими властивостями і декоративними якостями рослину – листовика сколопендрового (*Phyllitis scolopendrium* L.). Даний лісовий вид відноситься до родини Аспленієвих (*Aspleniaceae*) і є представником субсередземноморського геоелемента. Локалізується, здебільшого, на прилягаючих до Карпат рівнинних територіях. На території Західного Поділля (північний уступ Подільської височини) проходить північна межа диз'юнктивного ареалу поширення цього виду.

Отже, тут, на вище описаній невеликій ділянці площею близько 1 га, зосереджено кілька цінних у науковому, пізнавальному, естетичному й виховному значенні об'єктів: геологічний ("Монастирська скеля"), гідрологічний (потужне джерело з криштально чистою, з добрими смаковими якостями водою), ботанічний (популяції лунарії оживаючої і листовика сколопендрового) та архітектурний (древня дерев'яна церква з кам'яною капличкою та дзвіницею).

Враховуючи компактність розміщення відмічених об'єктів, вважаємо, що цю ділянку необхідно взяти під охорону держави як комплексну геолого-ботанічну та історико-архітектурну пам'ятку природи місцевого значення, яка входить до складу регіонального ландшафтного парку "Дністровський каньйон", на території заповідної зони якого вона знаходиться.

Місцезростання 2. Розташоване біля села Скоморохи Буцацького району у нижній частині правого схилу долини р. Стрипи на віддалі близько 1 км нижче за течією від турбази "Лісова". Буйні зарості лунарії оживаючої площею в кілька десятків метрів квадратних тут, як і в попередньому випадку, знаходяться у підліску грабового лісу біля підніжжя мальовничої травертинової скелі, що відома під назвою "Рівна скеля" і є геологічною пам'яткою природи місцевого значення. Нижче по схилу від неї є ще дві травертинові скелі з невеликими печерами та нішами. Загальна площа схилу разом зі скелями і заростями лунарії оживаючої становить близько 0,75 га. Ця ділянка схилу теж заслуговує на те, щоб її взяти під охорону як комплексну пам'ятку природи місцевого значення. Тим більше, що дана місцевість є місцем, яке часто відвідується рекреантами, і особливо масово - відпочиваючими з турбази, розташованої неподалік. Враховуючи те, що своїми діями вони

Рис.2. Зарості лунарії оживаючої в околиці с. Сокілець біля "Монастирської скелі"

Рис. 3. Гербарний зразок лунарії оживаючої відібраний в околицях м. Чорткова

завдають значної шкоди цікавому в науковому-пізнавальному й естетичному відношеннях об'єкту (засмічують територію, палять вогнища) та загрожують зникненню лунарії оживаючої то, цілком зрозуміло, що цей об'єкт потребує нагальної дієвої охорони.

Місцезростання 3. Знаходиться в 1 км південніше с. Жизномира Буцацького району на правому схилі долини р. Стрипи. Популяція зростає у підліску грабового лісу на схилі східної експозиції у підніжжі травертинової скелі і займає площу у декілька десятків метрів

квадратних.

Місцезростання 4. Виявлено у привершинній частині правого стрімкого схилу (північна експозиція) долини р. Серет приблизно в трьох кілометрах південніше м. Чорткова, недалеко від об'їзної дороги. Тут на поверхню виходять у вигляді обривистого карнизу висотою 4-5 м ясно-сірі вапнисті пісковики міоценового віку. Зарості лунарії тягнуться неширокою мозаїчною смугою на 200 – 250 м вздовж цього скелястого уступу у підліску дубово-грабового лісу (рис. 3). Відносна висота схилу – 80-90 м.

Ділянка знаходиться у задовільному стані. На жаль, їй теж загрожує знищення як з боку неорганізованих туристів, які сюди навідуються (про це свідчать рештки вогнищ, сміття тощо), а також від людей, які скидають сміття зі своїх городів розташованих поруч.

З метою збереження цінного для науки виду цю ділянку теж необхідно взяти під охорону держави як ботанічну пам'ятку природи місцевого значення і встановити інформаційно-природоохоронний знак. Варто, також, було б залучити громадськість, учнів шкіл, членів природоохоронних осередків і організацій для впорядкування території.

Отже, проведені нами дослідження показують, що: 1) нововиявлені популяції лунарії оживаючої приурочені до крутих схилів річкових долин північно-східної і східної експозицій; 2) вони тісно пов'язані з виходами на поверхню карбонатних порід (травертинів, вапнистих пісковиків) і зростають на ґрунтах, сформованих на делювії цих порід.

Дані особливості слід враховувати при подальших пошуках нових місць зростання цього рідкісного і цінного для науки виду рослин. Всі місця зростання лунарії оживаючої необхідно взяти під охорону держави як пам'ятки природи місцевого значення, заборонити на їх місці рубки лісу та зривання рослин під час цвітіння та плодоношення.

Найперспективнішими для подальших пошуків нових місць зростання лунарії оживаючої, на нашу думку, є круті праві схили долин річок Коропця, Стрипи й Серету покритих широколистяним лісом, на яких є подібні до описаних вище екологічні умови.

Література:

1. Барна М.М., Царик Л.П., Черняк В.М. та ін. Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення. – Тернопіль: Лілея, 1997. - 62 с.
2. Бухало М.А. Флора и растительность Гологор: Автореф. дис... канд. биолог. наук. – К.: 1964. – 24 с.
3. Заверуха Б. В. Флора Вольно-Подолії и ее генезис. - К.: Наук. думка, 1985. – 192 с.
4. Зелінка С.М. Рідкісні рослини Опілля, їх відтворення та охорона // Наук. записки ТДПУ. Сер.: біологія. - 1999. - № 2 (5). – С.9-12.
5. Мельник В.И. Редкие виды флоры равнинных лесов Украины. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 212 с.
6. Природа Тернопільської області / За ред. Геренчука. – Львів: Вища школа, 1979. – 167 с.
7. Свинко Й.М., Волік О.В. Травертинові скелі Середнього Придністров'я: Посібник-путівник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 26.
8. Флора УРСР / Заг. ред. Котова М.І., Вісюліної О.Д. - К.: Вид-во АН УРСР, 1953. - Т. V.
9. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: “Українська енциклопедія”, 1996. – 608 с.
10. Чопик В.І. Наукові основи охорони рідкісних видів флори України // Укр. ботан. журн. - 1970. - Т. XXVII, № 6. – С. 693 - 703.
11. Шлягер-Сосонко Ю.Р. До питання про індивідуальну охорону видів рослин на Україні // Укр. ботан. журн. – 1973. – Т. XXX, №2. – С.220 - 227.

Summary:

Svynko J., Demyanchuk P. THE NEW LOCATIONS LUNARIA OF COMING BACK TO LIFE (LUNARIA REDIVIVA L.) ON WESTERN-PODILLYA.

Exposed new places of growth of lunaria coming back to life (*Lunaria rediviva* L.) on Western-Podillya are described and given recommendations concerning their guard. The most perspective areas are indicated, where a probability of being new places of growth of this plant is.